

АРХІВОЗНАВСТВО

ЛЕВЧЕНКО Л.Л.

ПОЛЬ ЛЕВІНСОН І ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ВИБІРКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЦІННОСТІ ДОКУМЕНТІВ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Стаття висвітлює розвиток методів вибіркової експертизи цінності у США та вклад американського вченого-архівіста Поля Левінсона у розробку цього виду експертизи документів. Здійснено огляд подальших теоретичних досліджень та практичного впровадження вибіркової експертизи в архівній науці і практиці у США.

Ця стаття продовжує серію публікацій автора, присвячених розвитку теорії експертизи цінності (ЕЦ, англійською “*appraisal*”) документів у Сполучених Штатах Америки. Мета автора на цих сторінках висвітлити теоретичні обґрунтування і експерименти американських архівістів з одним із специфічних методів відбору документів на постійне зберігання, вибірково (англійською “*sampling*”) та вклад відомого вченого і архівіста-практика Поля Левінсона у становлення методів даного виду експертизи документів у США.

У радянському архівознавстві питання вибіркової експертизи цінності вперше було порушене видатним російським вченим Всеволодом Цапліним (1924-2003 рр.) у 60-70-х роках ХХ ст. [1-4]. Багато років підряд вчений намагався розробити обґрунтований інструментарій вибіркового методу комплектування архівів. Російський дослідник О.Г.Черешня вказує, що В.Цаплін широко підходив до цього питання. Об’єктами вибірки, на його думку, повинні бути установи, факти, предмети, події, представники основних соціальних прошарків населення, усі категорії документів, у тому числі з особового складу. Учений оскаржував думку сучасників, які вважали, що вибірково експертизу можна застосовувати лише до масової документації. У 1973 р., разом з Р.М.Кульмізевою, В.В.Цаплін обґрунтував можливості застосування статистичної вибірки, заснованої на законах математичної логіки, для відбору первинної статистичної документації, документів з особового складу (особових справ), а також однорідних установ. У їх роботі вперше у Радянському Союзі була запропонована методика проведення науково-обґрунтованої вибірки з використанням техніки типового районування (групування) однорідних організацій. Того ж року першим серед архівів ЦДАНГ СРСР здійснив практичну вибірку документів будівельно-монтажних і спеціалізованих будівельних трестів. У подальшому В.В.Цаплін намагався розробити методика статистичної вибірки особових справ і звітів (у фонді ЦСУ СРСР), але не досяг успіху: робота виявилася надто складною і її призупинили. На погляд О.Г.Черешні, причина невдачі В.В.Цапліна полягала у тому, що він переоцінив можливості застосування статистичних методів для відбору документів з особового складу. У своїй масі вони, як правило, неоднорідні, що робить проблематичною їх репрезентативну вибірку. Очевидно, що відбір масових документів з неповністю однорідною інформацією (особових, судових, пенсійних справ, податкових декларацій, міграційних карток тощо) можливий тільки шляхом поєднання репрезентативної (нестатистичної) вибірки з формуванням колекцій з найбільш інформативних номіналів [5]. І хоча В.В.Цаплін раніше інших у радянському архівознавстві почав просувати вибірково методи ЕЦ в практику роботи архівів, але, як відмічає у своїй статті “*Вклад В.В.Цапліна у вітчизняне архівознавство*” О.Г.Черешня, “*реальний пріоритет у його [вибіркового методу ЕЦ] розробці належить американським архівістам*”. У СРСР теоретично були обґрунтовані чотири види вибіркового прийому документів: повидовий, груповий,

хронологічний і комбінований. На сьогодні в Україні застосовують повидовий і груповий види вибіркового відбору документів. То ж ми приходимо до висновку, що американські вчені не тільки першими почали розробляти методи вибіркової ЕЦ, а й досягли у цьому більшого як теоретичного, так і практичного успіху.

Зовсім інший погляд на ідеї американських архівістів стосовно вибіркової експертизи цінності оприлюднив на сторінках своєї роботи, підготовленої для програми RAMP, Фелікс Халл [6]. Він писав, що вибіркова ЕЦ у всіх її формах є технікою, що завжди буде предметом критики як документоутворювачів, так і дослідників, тому архівіст повинен з обережністю застосовувати її, уважно вивчати методологію та користуватись порадами статистиків і спеціалістів галузі, документи якої планує піддати вибірковій ЕЦ. Халл радив не поспішати з вибірковою ЕЦ і констатував, що європейці більш стримані щодо ефективності цього методу, ніж американці.

Американські архівісти, на відміну від скептично налаштованих європейських і обмежених умовами тоталітарного режиму радянських, були більш вільні у дослідженні методів ЕЦ документів. По-перше, ЕЦ з перших днів діяльності Національного архіву США (заснований 1934 р.) була основним питанням, що потребувало негайного вирішення. Уся американська архівна наука працювала над цією проблемою, а для архівної науки, архівної теорії, вирішення питання експертизи цінності є квінтесенцією розвитку. По-друге, архівна система США побудована на інших принципах, ніж радянська (про європейські архіви ми не можемо цього сказати, так як у Європі існують як централізовані, так і децентралізовані архівні системи). Крім федеральної (державної) архівної системи США, яка працює на підставі федеральних законів, існують архіви штатів, що покладаються на конституції штатів і своє власне архівне законодавство. Архіви бібліотек, університетів, історичних товариств, громадських організацій, корпорацій і кампаній, а тим більше приватні архіви, взагалі є інституціями, незалежними від федеральної архівної системи. Об'єднує усі американські архіви Товариство американських архівістів. Тому, на відміну від радянських архівістів, які були вимушені в умовах тоталітарного режиму діяти на підставі інструкцій Головархіву СРСР і будь-яка творчість розглядалась як відхилення від них, їх американські колеги, особливо у незалежних від федеральної архівної системи архівах, могли експериментувати і результати своїх творчих успіхів і невдач вони оприлюднювали на сторінках архівної преси, перш за все, журналу *"Американський архівіст"*, друкованого органу Товариства американських архівістів. Та й сам Національний архів США не залишався осторонь від таких експериментів.

Серед американських архівістів першим спробував теоретично обґрунтувати методи вибіркової експертизи відомий вчений і архівіст-практик Поль Левінсон, хоча на цей вид експертизи як можливий варіант зменшення обсягів великих комплексів документації до нього вказували у своїх працях Еммет Ліхі (1940 р.) [7] та Теодор Шелленберг (1956 р.) [8-9], а Карл Калсруд виклав (1947 р.) досвід Національного архіву США з відбору на зберігання документів про видачу позик фермерам Адміністрації по захисту фермерських господарств, накопичених у період Великої депресії [10].

Один із засновників та постійних членів Товариства американських архівістів, Поль Левінсон, народився у Нью Йорку 19 лютого 1900 р. Він закінчив престижну школу з таким успіхом, що знаменитий медіа-магнат Джозеф Пулітцер оплатив йому навчання у Школі журналістики Колумбійського університету. 1922 р. Левінсон здобув ступінь у літературі і через декілька місяців став головним редактором *"Музичного дайджесту"*. 1923-1925 рр. він навчався у знаменитій Лондонській школі економіки, де отримав диплом з соціології, а пізніше й докторський ступінь. Саме у Лондоні

вчений зацікавився історією чорношкірого населення. Перша публікація у цій галузі історії написана Левінсоном 1928 р., а 1932 р. Оксфордський університет видав його книгу *“Race, Class and Party: A History of Negro Suffrage and White Politics in the South”*. Вона мала такий успіх, що перевидавалась ще двічі 1963 і 1965 рр. А на самого вченого його дослідження вплинули настільки сильно, що він вступив до Національної асоціації сприяння прогресу кольорового населення. У 1927-1932 рр. Левінсон був інструктором з історії в університеті штату Огайо, членом Ради з проведення досліджень у галузі соціальних наук та асистентом професора престижного Суортморського коледжу у Пенсильванії.

1934 р. Левінсон направив свою працю з систематизації і описування документальної спадщини Президента Говарда Тафта до Бібліотеки Конгресу і на підставі цього досвіду подав заяву про влаштування на роботу до щойно утвореного Національного архіву США. 1935 р. Архівіст США Р.Д.В.Коннор призначив Левінсона заступником інспектора з експертизи цінності непоточних федеральних документів, в основному установ, що займались трудовими питаннями. Три роки по тому, Коннор призначив Левінсона директором відділу Департаменту трудових архівів, а потім директором відділу документації промислових підприємств. До обов'язків Левінсона також входили експертиза цінності, прийом і менеджмент архівів Департаменту торгівлі. Із заснуванням Комітету трудових архівів у складі Товариства американських архівістів Поль Левінсон був обраний його головою. У січні 1954 р. і січні 1956 р. журнал *“Американський архівіст”* опублікував статті Левінсона про документи трудових архівів [11-12]. 1960 р. Левінсон разом із Морріс Райгігер здійснив огляд документів професійних союзів, який був опублікований у *“Американському архівісті”* у січні 1962 р. [13]. До кола наукових інтересів Левінсона також входили проблеми зберігання публікацій уряду та стандарти прийому документів на зберігання [14-15]. Вчений залишив Національний архів США у 1960 р. Перебуваючи на пенсії, він як великий музикознавець і лінгвіст, перекладав оперні лібрето. Помер Левінсон у своєму будинку в Арленгтоні (штат Вірджинія) 10 жовтня 1988 р. [16].

Праця Поля Левінсона *“Archival Sampling”* з'явилась 1957 р. і була значною подією американського архівного життя у теоретичному плані, а практично автор узагальнив вже набутий у ході експериментів досвід Національного архіву США (вчений здійснив аналіз 68 проектів застосування вибіркового методу ЕЦ) та інших архівних інституцій з даного питання [17].

У своїй праці *“Archival Sampling”* Поль Левінсон визначив експертизу цінності документів як базове архівне завдання, без якого документи взагалі не стали б архівом. Відбір за Левінсоном - це шлях, на якому документи можуть бути як виділені до знищення, так і обрані для постійного зберігання. Левінсон розрізняв поняття документи і архіви. Документи він визначив як загальну документацію діючої організації. Архіви - це відібрані документи постійної цінності, упорядковані і легкокеровані.

Поняття *“зразок”* (sample) за словником означає *“частину чогось, представлену для аналізу, та таку, що може свідчити про якість цілого”*. Левінсон відрізняв архівний відбір від комерційного або статистичного. На відміну від комерційного, у якому зразок розглядається як типовий лот, архівний зразок може бути обраний і як типовий представник цілого, і через його особливу значимість, якої він набуває через свої визначні характеристики. Статистика обирає зразки як інформацію певної надійності, що представляє маленьку частину загальної *“популяції”*. Архівний відбір зразків може бути виконаний таким чином, що дасть інформацію про *“популяцію”* або *“універсум”* документів, але ця інформація рідко буде мати обмежену надійність.

Таким чином, для визначення поняття архівного відбору зразків Левінсон виділив дві характеристики: “свідомство якості цілого” і “інформація про частину загальної популяції”. Все це привело його до висновку, що відбір зразків здійснюється стосовно всього універсуму документів, що виступають як ціле, і має справу з визначеними характеристиками цього цілого.

Вибіркова ЕЦ документів в урядових установах означає відбір певних документів (специфічних типів кореспонденції, звітів, загальної документації установ, що мали мережу по усій країні, аудіо- та відеозаписів) із числа однорідних документів таким чином, щоб певні аспекти роботи уряду або інформації про його діяльність були представлені або проілюстровані у такий спосіб. Відбір зразків вирізняється з інших технік архівного відбору, бо він концентрується на роботі з однорідними комплексами документів.

Левінсон визначив, які документи та яких саме установ можуть бути джерелами для вибіркової ЕЦ. Найкращим прикладом, він вважав, можуть бути документи юридичних або квазі-юридичних установ, як постійнодіючих, так і тимчасових. До юридичних вчений відносив районні суди США, у діяльності яких утворювалася велика кількість судових справ, що мали однорідний характер як за процедурою розгляду, так і за змістом. До судових справ, перш за все, зазначав Левінсон, може бути застосована вибіркова ЕЦ, крім тих, що дійсно мають історичне або юридичне значення через їх специфічний процесуальний розгляд, соціальні та економічні умови, та важливих кримінальних справ.

У діяльності квазі-юридичних органів, таких як Національне управління з трудових відносин, Управління з регулювання цін (існувало з 1941 до 1947 рр.), Управління з захисту фермерських господарств (діяло у період економічної кризи 30-х років XX ст.), Адміністрація у справах ветеранів утворилася ще більша кількість однорідних документів, які складали єдині комплекси як по процедурі, так і за змістом, але ступінь інтересу до них і їх цінність були відносно низькими. Певні квазі-юридичні органи розглядали спірні між сторонами питання, а деякі займалися наданням соціальних пільг, видачею позик тощо. В них накопичилась документація про представлення і розгляд скарг, апеляцій, заяв на отримання певних прав, пільг і дозволів, встановлених законодавством і підзаконними нормативними актами.

До особливої категорії документів Левінсон відносив листування і періодичні звіти, зібрані у таких органах, як Конгрес США, Корпорація товарного кредиту (відомство по видачі кредитів на випуск товарів першої необхідності), Управління житлового будівництва і фінансування (створене 1947 р. для розвитку містобудування, координації видачі позик, іпотек, страхування будинків тощо), Корпорація фінансування реконструкції (створена 1932 р. адміністрацією Президента Х.Гувера з метою виходу країни з економічної кризи, надавала фінансову допомогу сільському господарству, торгівлі, малому бізнесу), які за своїм характером були дуже специфічними і індивідуальними джерелами. Цінність і інтерес до цих документів могли бути підвищеними шляхом зменшення їх кількості таким чином (перетворення їх з однорідної маси у структуровані архівні комплекси), щоб вони відбивали початок нового шляху у політиці регулювання урядом якогось певного питання або відображали вирішення важливих політичних чи економічних проблем.

Левінсон вважав, що відібрані зразки документів повинні відповідати критеріям “доказовості” і “інформативності”. “Доказова” цінність має відбивати функції і структуру урядового органу, висвітлювати його адміністративну історію, причини заснування урядових програм, їх основні положення, реалізацію, адміністративні і юридичні проблеми тощо. Якщо вибіркова ЕЦ застосовується до документів виключно

доказової цінності, вони повинні бути типовими і відображати діяльність установи більш точно, ніж загальні директиви, розпорядження, статистика, звіти. Їх вибірки можуть бути як невеликого обсягу, так і значного розміру, у разі якщо вони відображають широкомасштабну і високо диференційовану діяльність. Наприклад, скарги власників квартир і будинків президенту та іншим офіційним особам висвітлюють соціально-економічний стан у США 1933-1936 рр. (з 1400 лінійних футів документів Корпорації кредитування домовласників на постійному зберіганні у результаті вибіркової експертизи залишено 35 лінійних футів). Документи Управління по регулюванню цін (від ресторанних меню до прайс-каталогів) відображають процес регулювання цін, надають дані з розвитку економіки по різних регіонах країни (з 8000 кубічних футів на постійне зберігання було відібрано тільки 400 кубічних футів).

Документи мають *“інформаційну”* цінність, якщо містять інформацію про людей, корпоративні органи, речі, проблеми, умови, з якими уряд мав справу. Цей відбір може застосовуватись до нетипових документів, тобто слід обирати для постійного зберігання документи, що стосуються тільки важливих подій, проблем тощо. Розмір комплексів таких зразків залежить від важливості подій, осіб, умов тощо. Щоб дотриматись критерію *“інформативності”* важливо здійснювати вибірку, фіксуючи інтервали часу, - так буде відображено усі етапи реалізації урядової політики. Відібрані згідно з *“інформаційним”* критерієм зразки можуть документувати політику уряду стосовно:

- різних категорій населення (наприклад, у ветеранських справах відображена політика уряду щодо фізичної, економічної, професійної реабілітації ветеранів або документи кримінальних судів мають важливе значення, коли мова йде про причетність до справи Президента, віце-президента, членів Конгресу, суддів та інших офіційних осіб, агентів іноземних держав, інтернованих тощо);

- реорганізації, створення і діяльності корпоративних органів (наприклад, справи про банкрутство корпорацій, регулювання роботи залізниці, цінової структури товарів, вироблених на різних промислових підприємствах);

- спорудження різних об'єктів (спорудження загальних, туберкульозних і нейропсихічних шпиталів Адміністрацією у справах ветеранів; важливі інженерні проекти та технології житлобудування, використані Адміністрацією з захисту фермерських господарств у кожному регіоні країни; проекти будівництва і обладнання таборів для інтернованих);

- проблем, процесів, стану реалізації політики уряду у певних умовах (наприклад, під час відбору зразків документів Управління з захисту фермерських господарств і Управління з влаштування сільських переселенців наголос був зроблений на відборі документів про повністю погашені позики таким чином, щоб представити усі 134 фермерські округи країни. Інший випадок, де географічні умови мали значення - відбір документів Управління з будівництва, продажу й оренди житлових будинків, де представлені усі 20 центрів, що об'єднували житлові комісії у головних регіонах країни у воєнний час. Ще один приклад - відбір на зберігання зразків колективних договорів між союзами робітників і роботодавцями, що накопичились у Федеральній службі посередництва і примирення, зразки містять інформацію про рівень заробітної плати, тривалість робочого часу, пенсії, страховки, соціальне забезпечення, визнання статусу робітничих союзів і їх юрисдикцію).

Звичайно, писав Левінсон, є багато випадків, коли вибіркова експертиза переслідує як *“доказову”*, так і *“інформаційну”* цінність та здійснюється на базі і типових, і нетипових документів. Так, на стику обох критеріїв здійснюється відбір документів Національної комісії з трудових відносин, постійно діючого органу, який кожного року утворює до 25 кубічних футів документації. Документи можуть бути відібрані на постійне зберігання через те, що

вони відбивають “розвиток методів і процедур”, “вплив на становлення принципів, прецедентів, стандартів і прийняття рішень” (доказовий критерій) або відображають “вплив на національну і місцеву економіку чи промисловість” або через “інтенсивність громадського інтересу” (інформаційний критерій).

Отже, вибіркова експертиза цінності повинна переслідувати критерії “доказовості” та “інформативності” і коли вибірка відповідає будь-якому з цих критеріїв, відповідно до концепції Левінсона, мета такого виду експертизи досягнута.

П.Левінсон вказував, що вибіркова ЕЦ націлена як на зберігання типових, так і репрезентативних документів і в кожному випадку архівіст повинен вирішити, або він застосовує статистичний відбір і обирає “*random sample*” (випадковий зразок), або “*selected sample*” (обраний зразок) і тоді він повинен встановити “*criteria of significance*” (критерій значущості).

При статистичному відборі зразків архівіст зустрічається з “проблемою надійності”, яка виражається у “лімітах впевненості”. Це означає, що будь-який документ, вибраний з усього комплексу документів у певних пропорціях (кожен 2, 5 або 10) буде давати той же самий результат, як і будь який інший, вибраний аналогічним способом, тобто у встановлених обмеженнях вибірка повинна представляти універсум документів. “Умовою надійності” є випадковість зразка і їх кількість у співвідношенні з цілями відбору. Випадковість є абсолютною передумовою надійності; будь-який зразок, вибраний іншим шляхом, не буде репрезентативним. Кількість зразків, що будуть представляти комплекс документів, визначається не у відповідності з обсягом цього комплексу, а з точки зору факторів, які вивчаються і визначаються на початку відбору, і ступенем надійності, якої вимагає кінцевий результат експертизи. Левінсон наводить гіпотетичний приклад - аналіз документів, що утворились у результаті здійснення програми забезпечення житлом. Якщо усе населення Сполучених Штатів було б абсолютно ідентичне, тоді б одна людина була б репрезентативним і надійним зразком, а вибір цієї людини був би однаково правильним при кількості популяції у 160, 200 чи 500 мільйонів. Але в дійсності така ситуація неможлива. Тому при визначенні документів, які слід обрати, щоб представити увесь комплекс документації, що висвітлює забезпечення громадян житлом, архівісту потрібно встановити критерії зацікавленості: обирати молодих або старих, одинаків або одружених, маленькі або великі родини, міських або сільських жителів. Іншими словами, наскільки б великим не був комплекс документації, архівіст повинен думати як статистик, у термінах класів членів універсуму. Безумовно, що не можна передбачити усі варіанти, цього й не вимагається. Розглядати потрібно тільки ті, що допомагають з’ясувати проблему, яку архівіст намагається вирішити статистичним аналізом. Якщо це людська популяція і важливим є вік, можна встановити сім контрольних точок відбору від 10 до 60 років з інтервалом у 10 років та одну точку контролю після 60 років, або три контрольні точки “до 21 року”, “від 21 до 60 років”, “після 60 років”. Отже, обсяг відібраних зразків буде залежати не від обсягу усього комплексу документів, а від класів членів універсуму, чим більше таких класів, тим більше обсяг вибірки.

Статистика завжди передбачає наявність похибки, тому надійність вибірки ніколи не досягне 100%, хоча теоретично можна припустити, що добре організована вибірка буде наближуватись до 100% надійності. Якщо слідувати логіці і мати на увазі, що надійність універсуму менше 100%, то із зменшенням універсуму надійність вибірки теж зменшиться. Але це не означає, що ці зразки документів нічого не варті. У залежності від того, яка проблема стоїть на черзі, інтелектуальна або практична, надійність слід зафіксувати на початку відбору. Для вирішення одних проблем,

допустима надійність навіть не може складати 50%, для деяких 10% будуть кращим шансом, ніж здогадки і припущення. Якщо класів мало, надійність низька, то й обсяг вибірки буде малим. При достатньо великій кількості класів, високій надійності, обсяг вибірки буде великим. Під час підготовки плану відбору документів, архівіст має визначити чи варта та ступінь надійності, яку отримає вибірка, витрат на проведення експертизи, чи отримає потенційний дослідник репрезентативну і надійну інформацію зі зменшеного в обсязі комплексу документів, чи послужить ця інформація цілям дослідження. А отже, чи варта така вибірка подальшого зберігання. Раціональність щодо визначення вартості не може виключити необхідність зберігання документів. Але, як пише Левінсон, у кожному випадку архівіст повинен провести ретельне попереднє дослідження і проконсультуватись зі статистиками.

Освіченості архівіста і консультаціям зі спеціалістами Левінсон приділяв особливу увагу. Він вважав вибірковою експертизу настільки складною, що вимагало від архівіста володіння спеціальними знаннями у тій галузі, з документами якої він працює (знання законодавства, на підставі якого працює установа, проблем, що супроводжують її діяльність, специфічних подій, що впливають на її роботу, процедур тощо). Якщо таких знань не вистачає, як у випадку із Управлінням з видачі патентів, архівіст повинен залучати фахівців, наукові організації, а у випадку ліквідації установи, увесь її ще діючий професійний штат. Також архівіст повинен вирішити чи будуть прийматися на зберігання відібрані зразки одномоментно, чи прийом буде розтягнутий у часі. Останній варіант передбачає виділення достатнього приміщення для приросту документів. Крім того, Левінсон ставив питання про відповідальність керівників за здачу документів на зберігання, особливо у разі ліквідації установи.

Теорія Поля Левінсона підштовхнула інших архівістів до розвитку теорії вибіркової ЕЦ та експериментів із формуванням колекцій архівних документів і манускриптів як у архівах, так і в інших інституціях, які зберігають колекції архівних документів і манускриптів¹.

Х.Пінкетт описав зміст і загальний дослідницький потенціал двох видів урядової кореспонденції, загальної і судової, і запропонував використовувати вибірковою ЕЦ для відбору цього виду документації на зберігання [18]. Л.Стек та Ф.Блоуін застосували вибірковою ЕЦ для відбору на постійне зберігання документів кампанії з лісорозробок "*Hannah Lay*" у штаті Мічіган [19].

А.Рікс на першій пленарній сесії VIII Міжнародного Конгресу архівів, що відбувся у Вашингтоні наприкінці вересня - початку жовтня 1976 р., у доповіді "*Управління документацією як архівна функція*" представив теоретичні напрацювання та практичний досвід американських архівістів у галузі експертизи документів та документаційного менеджменту [20].

Елеонор МакКей та Христина Ронгон за допомогою статистичних методів здійснили експертизу документів конгресменів штату Вісконсін, що були представлені переважно листуванням з виборцями, залишивши на зберігання 20% від загального обсягу колекції. Пізніше Е.МакКей застосувала метод "*random sample*" (вибору документів за допомогою таблиці випадкових номерів) для експертизи документів колишнього конгресмена Дж.Грідера. Лінн Гентзлер здійснила аналіз семи колекцій історичних манускриптів, представлених документами сенаторів і конгресменів штату Міссурі і дійшла висновку щодо можливості їх удосконалення за допомогою методів вибіркової ЕЦ [21]. Л.Лукас 1978 р. опублікувала статтю про стратегії вибіркової ЕЦ у роботі з документами членів Конгресу США [22]. Того ж року учасники Вашингтонської конференції з розпорядження документами сенаторів і їх використання дослідниками

відзначили корисність вибіркової ЕЦ зазначеної категорії документів та необхідність міжвідомчого співробітництва в її організації і проведенні [23].

Д.Аффхолтер на 47-й щорічній конференції Товариства американських архівістів у жовтні 1983 р. наголосив, що вибірка ЕЦ є суттєвим методом експертизи документів установ, вартим особливої уваги. Він виділив три види такої експертизи: випадкова (безсистемна, "*haphazard*"), цільова ("*purposive*"), імовірнісна ("*probability sampling*"). Під останню Аффхолтер підвів математичний фундамент. Як і Левінсон, він наголосив на необхідності для архівіста мати високу кваліфікацію для здійснення вибіркової ЕЦ, архівіст повинен знати який вид ЕЦ застосувати у кожній конкретній ситуації, а також як краще використати поради статистика. Проте Аффхолтер дійшов висновку, що імовірнісний вид вибіркової ЕЦ не є найкращим її варіантом [24].

С.Фалб 1984 р. описала чотири проекти, реалізовані Національним архівом США та іншими архівними інституціями за допомогою методів вибіркової ЕЦ: Верховного суду штату Массачусетс, Федерального бюро розслідувань, Комісії з питань державної служби та судових документів Департаменту юстиції. Фалб наголосила, що вчені все більше використовують відібрані за допомогою вибіркової ЕЦ документи для дослідження соціальної історії [25]. Більш детально вибірка ЕЦ документів Массачусетського Верховного суду проаналізована у монографії М.Хіндуса, Т.Хамметта та Б.Хобсона "*Справи Массачусетського Верховного суду, 1859-1959: аналіз і план дії*". Автори підтвердили правомірність застосування вибіркової ЕЦ до документів суду, наголосили на необхідності збереження базової вибірки, додаткової вибірки, документів визначених округів, часових періодів і/або визначених типів судових справ [26].

1988 р. (перевидана 2000 р.) Дж.Грегорі Бредшер опублікував статтю [27] про проведення ЕЦ документів ФБР у 1981-1986 рр., в результаті якої на постійне зберігання було залишено 99 тис. справ у штаб-квартирі і 37,5 тис. справ у філіалах (з 11 млн. справ), що загалом склало 10% всього обсягу документації ФБР. Було застосовано стратифікований вид вибіркової ЕЦ. Спочатку уся колекція була розбита на тематичні розділи, з них вибрали близько 20 тисяч справ за 200 тематичними рубриками і здійснили аналіз їх цінності. Крім того, був застосований метод "*fat file*", за яким на зберігання обираються найбільші за обсягом справи, бо вважається, що в них накопичені документи з найбільш цінною інформацією. У результаті попереднього аналізу були підготовлені рекомендації, за якими у подальшому проведена вибірка ЕЦ.

Девід Кіплі теоретично обґрунтував три види вибіркової ЕЦ. Перший - суб'єктивний (або експертний "*subjective*"), при якому із серії документів відбираються найзначніші справи або документи, що володіють дослідницькою цінністю. Кіплі писав, що це можуть бути ті справи, які викликали інтерес засобів масової інформації, привели до економічних або політичних зіткнень, створили гучні прецеденти у суспільстві. Головна проблема у застосуванні цього виду ЕЦ - створити список критеріїв, які будуть вловлювати ці значущі для історії справи і будуть легкими у застосуванні. Майкл МакРейнолдс назвав цей вид відбору "*selective*" [28] (вибірковий), а Ф.Халл "*purposive*" (цільовий) [29]. Другий - статистичний ("*statistical*"), при якому відбирають статистично маленькі порції документів з великого універсуму документів, які точно відображають усі важливі характеристики даного комплексу документації. Кіплі зазначає, що цей метод краще застосовувати до однорідних документальних комплексів, де персональні справи відсутні. Статистичний відбір націлений на типові документи. На відміну від МакКей, Кіплі радить спочатку відбирати усі значущі, персональні або гучні справи, а потім вже до однорідного комплексу застосовувати статистичний відбір. Він вбачає два типи статистичного відбору, - систематичний

(“systematic”) та випадковий “random”, і вказує, що при уважному відборі математична різниця між систематичним і випадковим відбором не значна, але систематичний, на його думку, дешевший і легший у застосуванні, а тому пріоритетніший. Третій - стратифікація (“stratification”) є спеціальним статистичним відбором, під час якого універсум документації поділяється на частини (на відміну від інших видів, в яких усі частини універсуму мають однаковий шанс брати участь у вибірці) і у кожній частині можуть бути встановлені свої критерії відбору і свої процентні долі [30]. Прихильником вибіркової ЕЦ, базованої на математичних методах, був і Ф.Болес. Він зазначив, що не так багато архівістів виявляють зацікавленість вибірковою ЕЦ, але цей інтерес значний, оскільки дозволяє архівістам знищити чисельні документи, практично не порушивши історичну цінність залишених на зберігання [31].

Вчені-архівісти світового рівня, американка Труді Петерсон та канадець Террі Кук (у праці, підготовленій за програмою RAMP²) [32-33] обґрунтували чотири види вибіркової ЕЦ, що використовуються у сучасній архівній практиці США для відбору документів на постійне зберігання: статистичний (“statistical” або “probability sampling”), систематичний (“systematic”), ілюстративний (“exemplary” або “illustrative”), документів особливої цінності (“exceptional”).

Таким чином, починаючи з Поля Левінсона, який узагальнив і обґрунтував практичний досвід американських архівістів у застосуванні вибіркової ЕЦ документів ще 1957 р., його колеги пройшли значний шлях у розвитку методів експертизи цінності, у тому числі й вибіркової. До 60-70-х років ХХ ст. історики були зацікавлені у вивченні еліти суспільства, значних політичних, історичних подій, але у 80-ті роки відбулася переорієнтація історичної науки на безіменну людину, звичайний інцидент, щоденне життя широких прошарків населення. Отже, змінились інформаційні потреби істориків, до них долучились дослідники неісторичних спеціальностей, політологи, соціологи тощо. А звідси виникла потреба у зберіганні не тільки значних історичних документів, а й тих, що відбивають життя і досвід звичайних людей. На додаток світ вступив в інформаційну епоху, що характеризується безпрецедентною кількістю документації. На цей факт ще 1974 р. чітко вказав видатний американський вчений Джеральд Хем у своїй статті “Архівна грань” [34]. Він підкреслив, що збір комплексної громадської документації вимагає високого рівня відповідальності архівістів. Архівісти, на його думку, повинні “створити дзеркало людства”. 1986 р. на щорічній зустрічі Товариства американських архівістів обговорювалась стратегія документування сучасної історії суспільства. Впровадити в життя нову стратегію намагались Річард Кокс (проект “Western New York” 1987-1988 рр., було визначено 15 ареалів діяльності суспільства і вчені намагались визначитись із комплексами документації, які б відбивали цю діяльність), проект “Мілуокі” (1989 р.) та інші. 1992 р. Хелен Самуельс у статті “Вузівські листи...” наголосила, що неофіційні документи мають таку ж цінність, якщо не більшу, ніж інформація з офіційних кіл. Террі Кук, надаючи свою оцінку розробленій Національним архівом Канади концепції “макро-оцінювання”, акцентував увагу на створенні більш повної картини суспільства за допомогою документальної стратегії. Елізабет Джонсон, аналізуючи роль документальної стратегії у документуванні процесів, що відбуваються у суспільстві, підкреслила соціальну місію архівіста [35]. На її думку, експертиза цінності є найважливішою функцією, яку виконує архівіст. Архівіст є творцем минулого, на якому лежить тягар відповідальності і нереальної об’єктивності: “ідентичність, як колись елітарність, може так само легко перетворитися у перешкоду до відповідальності архівістів у питанні точного документування суспільних процесів”. У цьому контексті, розробка методів вибіркової

експертизи цінності представляється одним із важливих напрямків теоретичних досліджень архівної науки і практичних експериментів архівістів-практиків. Для українських архівістів ці проблеми не є чужими, ми так само прагнемо відобразити в архівних документах життя нашого суспільства у всій його багатогранності. Проте, недостатній розвиток архівної науки, залишення поза увагою теоретичних напрацювань і досвіду колег з інших країн, не дозволяють нам розвинути методи експертизи цінності, розроблені ще за радянських часів. Можливо дана стаття дасть поштовх до таких досліджень та експериментів і великі комплекси документації, які на сьогодні через певний період зберігання, виділяються до знищення, у вигляді добре сформованих вибірок знайдуть своє місце в архівних сховищах, а з часом зможуть розповісти дослідникам минулого про життя і долю нашої країни і нації.

Коментарі

¹У США існує різниця між поняттям документ “record” - написаний або надрукований документ юридичного або офіційного характеру, який може бути використаний як свідоцтво або підтвердження (як правило утворюється у діяльності установ), і манускрипт “manuscript” - рукописний або неопублікований документ, авторська книга, стаття або інша праця, представлена для публікації (має особове походження). Документи надходять на зберігання до федеральних архівів або архівів штатів, а манускрипти - до колекцій Бібліотеки Конгресу США, інших бібліотек, архівів університетів, історичних товариств, приватних архівних інституцій.

²Records and Archives Management Programme (RAMP) - Програма управління архівами і документами, заснована ЮНЕСКО 1979 р.

1. *Елпатьевский А.В., Коленкина Т.Г., Цаплин В.В.* Новые требования к экспертизе ценности документальных материалов и комплектованию ими государственных архивов // Вопросы архивоведения. - 1961. - №4. - С.31-42.

2. *Цаплин В.В.* Теоретические и практические вопросы экспертизы ценности документов // Советские архивы. - 1966. - №3. - С.14-22.

3. *Цаплин В.В., Кульмизева Р.Н.* Выборка как один из методов отбора документов для государственного хранения (постановка вопроса). - М., 1973 // Справочно-информационный фонд Российского государственного архива экономики. - №1979.

4. *Цаплин В.В.* Теоретические основы экспертизы // Труды ВНИИДАД. - М., 1974. - Т.IV. - С.164-182.

5. *Черешня А.Г.* Вклад В.В.Цаплина в отечественное архивоведение // Отечественные архивы. Научно-теоретический и научно-практический журнал. - М., 2004. - №6. - С.19-34.

6. *Hull Felix.* The Use of sampling techniques in the retention of records: a RAMP study with guidelines / Prepared for the General Information Programme and UNISIST. - Paris: Unesco, 1981. - С.47-48.

7. *Emmett J. Leahy.* Reduction of Public Records // The American Archivist. - Vol.3. - №1. - January 1940. - P.13-38.

8. *Schellenberg T.R.* Modern Archives: Principles and Techniques. - Chicago: University of Chicago Press, 1956. - 247 p.

9. *Schellenberg T.R.* The Appraisal of Modern Public Records // National Archives Bulletin. - №8. - October, 1956.

10. *Kulsrud J. Carl.* Sampling Rural Rehabilitation Records for Transfer to the National Archives // American Archivist. - Vol.10. - №4. - October, 1947. - P.328-334.

11. *Lewinson Paul.* The Archives of Labor // American Archivist. - Vol.17. - №1. - January, 1954. - P.19-24.

12. *Lewinson Paul.* State Labor Agencies: Where Are Their Records? // American Archivist. - Vol.19. - №1. - January, 1956. - P.45-50.

13. *Lewinson Paul, Morris Rieger.* Labor Union Records in the United States // American Archivist. - Vol.25. - №1. - January, 1962. - P.39-57.

14. *Lewinson Paul.* The Preservation of Government Publications // American Archivist. - Vol.22. - №2. - April, 1959. - P.181-188.

15. *Lewinson Paul.* Toward Accessioning Standards-Research Records // American Archivist. - Vol.23. - №3. - July, 1960. - P.297-309.

16. *Fishbein H. Meyer.* Paul Lewinson (1900-1988) // American Archivist. - Vol.52. - №2. - Spring, 1989. - P.268-269.

17. *Lewinson Paul.* Archival Sampling // American Archivist. - Vol.20. - №4. - October, 1957. - P.291-312.

18. *Pinkett Harold T.* Selective Preservation of General Correspondence // American Archivist. - Vol.30. - №1. - January, 1967. - P.33-43.

19. *Steck, Larry, Francis Blouin. Hannah Lay and Company.* Sampling the Records of a Century of Lumbering in Michigan // *American Archivist.* - Vol.39. - №1. - January, 1976. - P.15-20.
20. *Ricks, A.* Records Management as an Archival Function // *Papers Presented at the VIII International Congress on Archives, Washington.* - Part 3. - Washington D.C., 1976.
21. *McKay Eleanor.* Random Sampling Techniques: A Method of Reducing Large, Homogeneous Series in Congressional Papers // *The American Archivist.* - Vol.41. - No.3. - July, 1978. - P.281-289.
22. *Lucas Lydia.* Managing Congressional Papers: A Repository View // *American Archivist.* - Vol.41. - №3. - July, 1978. - P.275-280.
23. *Conference on the Research Use and Disposition of Senators' Papers, Proceedings.* Edited by *Richard A. Baker.* - Washington, D.C.: n.p., 1979.
24. *Affholter Dennis P.* Probability Sampling in Archives. Paper presented at the forty-seventh annual meeting of the Society of American Archivists. - Minneapolis, Minnesota, October 1983.
25. *Falb Susan Rosenfeld.* The Social Historian and Archival Appraisal. - *Organization of American Historians Newsletter.* - February, 1984.
26. *Hindus Michael Stephen, Theodore M. Hammett, Barbara M. Hobson.* The Files of the Massachusetts Superior Court, 1859-1959: An Analysis and a Plan for Action: a report of the Massachusetts Judicial Records Committee of the Supreme Judicial Court. - Boston: G.K.Hall, 1979. - 265 p.
27. *Bradcher James Gregory.* The FBI records appraisal // *Midwestern Archivist (Archival Issues).* - Vol.13. - №2. - University of Wisconsin: Midwest Archives Conference, 1988. - P.51-66.
28. *McReynolds Michael R.* Statistical Sampling to Preserve Records. Paper presented at the 39th annual meeting of the Society of American Archivists, 1975. - P.10-14.
29. *Hull Felix.* The Use of sampling techniques in the retention of records. - P.10-12.
30. *Kepley David R.* Sampling in Archives: A Review // *American Archivist.* - Vol.47. - №3. - Summer, 1984. - P.237-242.
31. *Boles Frank.* Sampling in Archives // *American Archivist.* - Vol.44. - №2. - Spring, 1981. - P.125-130.
32. *Peterson Trudy Huskamp.* Summary of Sampling Techniques // *Basic Archival Workshop Exercises.* - Chicago: Society of American Archivists, 1982. - P.12-13.
33. *Terry Cook.* The archival appraisal of records containing personal information: A RAMP study with guidelines / prepared by Terry Cook [for the] General Information Programme and UNISIST. - Paris, UNESCO, 1991. - Chapter 4.30, 4.31, 4.32, 4.33, 4.34, 4.35, 4.36.
34. *Ham F. Gerald.* The Archival Edge // *American Archivist.* - Vol.38. - №1. - January, 1975. - P.5-13.
35. *Johnson Elizabeth Snowden.* Our Archives, Our Selves: Documentation Strategy and the Re-appraisal of Professional Identity // *American Archivist.* - Vol.71. - №1. - Spring-Summer, 2008. - P.190-202.

Левченко Л.Л. Поль Левинсон и разработка методов выборочной экспертизы ценности в Соединенных Штатах Америки

Статья дает представление о развитии методов выборочной экспертизы ценности в США и раскрывает вклад американского ученого-архивиста Поля Левинсона в разработку этого вида экспертизы документов. Сделан обзор дальнейших теоретических исследований и практического внедрения выборочной экспертизы в архивной науке и практике в США.

Levchenko L.L. Paul Lewinson and development of sampling methods in the USA

Article is about development of sampling methods in the USA and eminent American scientist-archivist Paul Lewinson's contribution in research of that kind of appraisal. The author analyzes further theoretical research and realization sampling methods in archival science and practice in the USA.

Отримано 28.04.2012